

Kiezen en ver-kiezen

Over dilemma's bij het schrijven van een verkiezingsprogramma

Door Michel van Hulsten

In een verkiezingsprogramma wordt getracht de zorgen van vandaag te verwoorden, zoals gezien door de eigen politieke partij, en de bijbehorende politieke antwoorden en oplossingen te geven. D66 zoekt de antwoorden vanuit een sterk *democratisch* besef. Ontleent D66 immers haar partijnaam niet aan het begrip democratie? Echte democratie kan alleen bestaan in een *vrije* maatschappij, met individuele vrijheden als vrijheid van spreken en van drukpers en collectieve vrijheden als vrijheid van vergadering en vereniging. Deze vrijheden kunnen alleen bestaan als we er ook beperkingen op aanvaarden die voortvloeien uit de vrijheden die anderen willen genieten (dat vertaalt zich als respect en verdraagzaamheid) en uit onze *solidariteit* met medeburgers hier en anderen elders op de wereld.

Ons toekomstperspectief is gebaseerd op *duurzaamheid*: uiteindelijk kunnen we ons in onze productie en consumptie niet méér veroorloven, dan wat wij alle medebewoners van de aarde aan bestaanskwaliteit tot in lengte van jaren toewensen. Daarom moeten we ons de niet onbelangrijke vraag stellen: welke consequenties trekken we uit dat toekomstperspectief voor ons beleid in de komende regeringsperiodes? Hiermee zijn vier ijkpunten voor het komende verkiezingsprogramma gegeven: democratie, vrijheid, solidariteit en duurzaamheid (1).

Eigen belang en gemeenschapsbelang

De pretentie van een verkiezingsprogramma is dat de maatschappij met de D66-voorstellen voor iedereen beter, vreedzamer en rechtvaardiger wordt.

In de voorkeur die kiezers uitspreken voor een partij speelt zeker de overweging mee dat zij verwachten dat hun eigen belang door deze partij het best wordt behartigd. Daarom sprak ook elke poli-

De redactie van Idee wil een inhoudelijke discussie starten over het komende verkiezingsprogramma.

Michel van Hulsten, voorzitter van de programmacommissie, gaat op eigen titel in op enkele dilemma's die bij het schrijven van een verkiezingsprogramma voor D66 opdoemen.

tieke partij altijd van haar eigen 'achterban' en stemden 'arbeiderswijken' traditioneel op linkse, en 'villawijken' op rechtse partijen of kandidaten. D66 heeft niet zo'n traditionele achterban. Trouwens, ook partijen die voorheen wel een achterban hadden, verliezen meer en meer die zekerheid en moeten de 'kiezersmarkt' op om stemmen te werven. De kiezer is kieskeurig geworden, is beter geïnformeerd en stemt minder voorspelbaar. De 'zwevende kiezer' moet iedere volgende verkiezing weer opnieuw worden gewonnen met 'aansprekende' kandidaten en een programma.

Op zich genomen is er niets tegen het najagen van en aanspreken op het 'eigen belang', mits het maar niet op een al te enge wijze wordt vertaald. Ieders eigen belang is er mee gediend als Nederland op zichzelf, en Nederland in Europa en in de wereldstaten-gemeenschap, een goed geordende samenleving blijft. Een samenleving, waarin de mensenrechten worden gerespecteerd, waarin mensen zelf uitmaken wie hun bestuurders zullen zijn, waarin de economie wordt gericht op het welbevinden van allen, waarin sociale rechtvaardigheid wordt nagestreefd, en waarin het leefmilieu behouden en verbeterd wordt. Durven wij in het verkiezingsprogramma zo'n eigen belang voor kiezers te benadrukken?

Geloofwaardigheid

Een wezenlijke vereiste voor een verkiezingsprogramma is de geloofwaardigheid van de voorstellen. Kiezers doorzien vage en onrealistische beloften. Op dit punt ligt volgens mij bepaald geen dilemma. Allereerst omdat we onszelf daarvoor te serieus nemen, maar ook omdat het bij D66 hoort om de kiezers alleen te benaderen met realistische, uitvoerbare en desalniettemin op verbetering van het dagelijkse leven gerichte voorstellen. Het dilemma is dat we voor de korte termijn van slechts vier jaar die een verkiezingsprogramma beslaat, niet met die voorstellen kunnen komen die in volle omvang recht zouden doen aan wat eigenlijk de noden van ons allen op de lange termijn zijn. Haalbaarheid is een vereiste voor geloofwaardigheid.

Michel van Hulsten is voorzitter van de programmacommissie van D66 die de opdracht heeft het verkiezingsprogramma voor 1998 - 2002 voor te bereiden.

In overleg met de programmacommissie wil de redactie van Idee een serie wijden aan inhoudelijke artikelen over het verkiezingsprogramma. In de hoop dat dit zal leiden tot reacties van lezers in de vorm van kritiek en het aanleveren van vruchtbare ideeën. In de komende nummers van Idee zullen deze reacties worden besproken.

(1) zie ook: Democraat nr. 6, juli 1996, blz. 12, 'Waarden en normen: alleen iets voor het CDA?', door Marian Louppen-Laurant.

a. Financieel geloofwaardig

De geloofwaardigheid wordt ook gemeten door het Centraal Plan Bureau (CPB) dat nagaat of de uitgesproken wensen wel betaald kunnen worden met de beschikbare financiële middelen. Dit leidde in 1994 tot de CPB-publicatie 'Economische gevolgen van voorgenomen beleid', waarin de programma's van CDA, PvdA, VVD, D66 en GroenLinks tegen het licht werden gehouden en conclusies werden getrokken ten aanzien van de binnenlandse bestedingen, werkgelegenheids- en koopkracht-ontwikkeling, collectieve lastendruk en collectieve uitgaven, en het financieringsstekort van de rijksoverheid.

b. Milieukundig geloofwaardig

Het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieuhygiëne (RIVM) heeft in 1994 voor het eerst gerapporteerd over de 'Milieugevolgen van de verkiezingsprogramma's 1995-1998 van D66 en GroenLinks'. De andere grote partijen hadden daar toen nog geen behoefte aan, maar gegeven de publiciteit die dit rapport kreeg tijdens de verkiezingscampagne van 1994, mag worden aangenomen dat de andere partijen nu niet achter zullen blijven. De Programmacommissie zal zeker weer aandringen op een 'milieudoormeting', al was het maar om de geloofwaardigheid van de voorstellen vast te laten stellen. Een milieu-waardebepaling van een politiek programma maakt duidelijk dat een economische analyse, zoals die door het CPB, geen recht doet aan de vele andere aspecten waarin partijen zich van elkaar onderscheiden en de door hen geuite voornemens ten aanzien van de eerstvolgende regeringsperiode.

Milieu

Voor D66 is het 'milieukeurmerk' van grote betekenis. D66 wordt immers in de algemene beeldvorming nog steeds gezien als dé milieupartij (als we ons tenminste beperken tot de vier grote partijen). Hier wordt dan ook onmiddellijk één van de dilemma's zichtbaar, omdat binnen het kader van de partij de overtuiging is gegroeid dat het milieu 'uit' is. Het zou voor de kiezers geen 'issue' meer zijn. Die zouden zich meer zorgen maken over de tekort schietende werkgelegenheid, de afbraak van de sociale zekerheid en de groeiende criminaliteit dan over het milieu.

Maar hoe moet dan worden verklaard dat er tien keer zo veel burgers in dit land lid zijn van een op het milieu gerichte belangengroepering (Natuur en Milieu, Natuurmonumenten, Greenpeace, Milieudefensie, enz.) dan van een politieke partij? Hoe te verklaren dat de vakbeweging bereid is in te leveren op looneisen als dit milieudoelstellingen ten goede komt? Hoe te verklaren dat er duizenden in het geweer komen bij als bedreigend ervaren nieuwe ontwikkelingen als de aanleg van de Betuwelijn, een kustlocatie voor de kust van Zuid-Holland of de uitbreiding van Schiphol? Het gaat voor velen van hen bepaald niet alleen om het dreigende 'verlies van de eigen achtertuin', maar om de veel verder reikende zorg of we met dit soort voorstellen en ingrepen in ons milieu wel op de goede weg zijn. En als we het begrip milieu iets oprekken, dan hoeven we maar naar de reactie op de 'gekke-koeien-ziekte' en andere product-problemen te kijken om te zien dat velen zich zorgen maken over de kwaliteit van het leven.

Volgens mij ligt hier een groot dilemma. We zullen in discussie moeten gaan over de vraag waaraan we voorrang willen verlenen:

is onze zorg voor het milieu een onderdeel van onze zorg voor de economie en daaraan ondergeschikt, of gaan we ervan uit dat economie en economische ontwikkeling ondergeschikt zijn aan onze milieuzorg omdat dan alleen duurzaamheid van productie en consumptie kan worden gegarandeerd? Met andere woorden, als Minister Wijers het woord 'econologie' gebruikt om de samenhang aan te geven tussen economie en ecologie, om welke 'econologie' gaat het ons dan?

Werkgelegenheid

Een tweede sleutelwoord voor het komende verkiezingsprogramma zal ongetwijfeld betrekking hebben op 'werk', als bron van inkomen en als voorwaarde om te integreren in de samenleving. Bevordering van de groei van werkgelegenheid in Nederland kan een groot dilemma opleveren als we op de lange termijn het overleven van de aarde grote betekenis toekennen.

Méér werk vertaalt zich immers in méér productie en meer consumptie, waarvoor méér grondstoffen en energie nodig zijn, en waardoor méér afval wordt geproduceerd. Dat zijn drie ontwikkelingen die bijdragen tot klimaatverslechtering welke op den duur desastreus zal zijn voor alle leven op aarde. Het kabinet Kok/Dijkstal/Van Mierlo heeft gekozen voor nadruk op 'werk, werk, werk' met een beleid gericht op het scheppen van meer arbeidsplaatsen. Moet dat beleid in de volgende regeerperiode worden voortgezet?

In onze voorbereiding van het verkiezingsprogramma vereist de geloofwaardigheid van onze voorstellen dat we terugkijken naar de huidige regeerperiode en nagaan of dat beleid gericht op het scheppen van werk wel zoden aan de dijk heeft gezet.

In het lopende Regeerakkoord staat "dat - zonder nader beleid - volgens het behoedzame scenario van het CPB in de jaren 1995-1998 voor ongeveer 230.000 mensen werk ontstaat". Men vervolgt met: "Ondersteund door het thans in te zetten beleid moet het mogelijk zijn tussen nu en 1998 tenminste 350.000 mensen extra aan het werk te krijgen". Dat dit laatste cijfer ondertussen is bereikt - en dat is een hele prestatie - wordt door het kabinet graag beklemtoond. De optelling van de twee genoemde getallen wordt vrijwel nooit genoemd. Maar zelfs als een groei van de werkgelegenheid met 580.000 alsnog bereikt zou worden, dan nog is dit ver verwijderd van het ideaal van 'volledige werkgelegenheid'.

In Nederland zoeken 1,2 miljoen werklozen betaald werk, dat zijn al degenen die tenminste 12 uur per week willen werken. Zelfs met de sterke groei in arbeidsplaatsen in deze regeerperiode blijken we niet in staat te zijn voldoende werk te scheppen voor iedereen die wil werken. De werkloosheid schuilt vooral onder de laagopgeleide volwassen Nederlanders en de nieuwe Nederlanders die als eerste of tweede generatie allochtonen hier wonen. Hun productiviteit is te laag om in aanmerking te komen voor een betaalde baan. Wat de oplossing van hun probleem nog meer bemoeilijkt is, dat het type werk waarvoor zij aangenomen zouden kunnen worden, wordt verplaatst naar zogenaamde 'lage-lonen-landen'. Bovendien komen werkers van daar legaal of illegaal naar hier om op onze Westeuropese arbeidsmarkt actief te worden: in de aspergeteelt, in het beroepsgoederenvervoer over de weg, in de bouwindustrie, enz. Het op kunstmatige wijze bevorderen van lage-lonen-arbeid in Nederland zou de vraag oproepen wat we dan eigenlijk willen met ons ontwikkelingswerk in

de Derde Wereld. Is dat beleid er niet mede op gericht een betere arbeidsverdeling over de wereld te bewerkstelligen?

Informele economie

Zouden we niet in moeten spelen op het fenomeen dat er veel werk bestaat dat echter als zodanig niet staat geregistreerd. Er zijn schattingen zoals die van professor Adriaansens - dat "alleen al in het georganiseerde vrijwilligerswerk, het grijze en het zwarte circuit, zelfs bij een conservatieve schatting meer dan 500.000 arbeidsjaren per jaar circuleren". Wat is eigenlijk de echte stand van de werkloosheid? Het CPB publiceerde onlangs dat naar schatting 100 miljard van ons totale BNP van 800 miljard ontsnapt aan ordentelijke registratie, belasting en heffingen. Wat zit daar aan werk in? Ook in Nederland is dus sprake van een informele economie van grote omvang, waarmee in het beleid (te) weinig rekening wordt gehouden.

Sociale zekerheid

Het probleem van de werkgelegenheid houdt rechtstreeks verband met de problemen met de sociale zekerheid. Van de 5,3 miljoen werknemers verdienen 167.000 het wettelijk minimumloon of minder. Door allerlei maatregelen en ontwikkelingen is het minimumloon sinds 1983 gestaag gedaald en ligt nu 15 à 20 procent lager dan in 1983. Anderhalf miljoen andere Nederlanders leven van minimale inkomsten, 700.000 van hen onder de armoedegrens. Allerlei sociale verzekeringen, opgebouwd in de jaren tussen 1950 en 1980, worden 'uitgekleed' met als motivatie dat er geen geld meer voor is en dat minder geld geven een stimulans zou zijn om meer geld zelf te verdienen. Maar wat als er geen werk te krijgen is? Of alleen onderbetaalde arbeid?

D66 draagt wat dit betreft een wat kille beeldvorming met zich mee. Een beeld van technocraten die zelf werk hebben en genoeg inkomen verdienen maar niet voldoende solidariteit opbrengen met de onderkant van de samenleving. Velen van ons zullen zich daarin niet herkennen. Laten we dat dan ook in het verkiezingsprogramma tot uitdrukking proberen te brengen. Het gaat dan ook om de vraag wat we doen met betrekking tot privatisering (denk aan Openbaar Vervoer, Nutsbedrijven, Onderwijs), deregulering, vrije marktwerking.

Criminaliteit

Op de lijst van zorgen die de Nederlander heeft staat de criminaliteit hoog genoteerd. Criminaliteit dient natuurlijk te worden bestreden. Dat lijkt ons geen dilemma. Maar besteden we wel genoeg aandacht aan de 'witte boorden criminaliteit'? Naast de aandacht voor tasjesroof, fiets- en auto-diefstallen, woninginbraken en geweld op straat omdat het publiek daarmee rechtstreeks te maken heeft? Doen we voldoende aan corruptie-bestrijding en integriteit-bevordering in het openbaar bestuur, aan witwaspraktijken en voorkennis bij beursttransacties, aan misbruik van Europese subsidies en steunmaatregelen, aan bedrijfsspionage en uitwassen van lobbyisme? Er komt geleidelijk meer aandacht voor deze vormen van criminaliteit die meer te vinden zijn bij de 'grote jongens' in onze maatschappij dan bij de 'kleine man'. Ze trekken minder de aandacht maar zijn daarom nog niet minder schadelijk.

Omgaan met ruimte

Waar mikken we op met ons ruimte-beheer en -gebruik in Nederland? Zoeken we het in verdichting van de bebouwing op beperkte oppervlakten of volgen we de wens van velen die zich graag een ruim huis met tuin en voldoende verkeersruimte wensen, wat onherroepelijk leidt tot verdunning? De Randstad is 'de motor' van Nederland. Maar er is ruimtetekort. Wat kunnen we daar aan doen? Gaan we de zee in met bijvoorbeeld een industrie- en vliegveldvlakte voor IJmuiden, of pakken we het oude beleid weer op en streven we naar uitstraling naar het Noorden en Oosten?

Willen we de bereikbaarheid van woon-, werk- en winkel-bestemmingen verbeteren voor de autorijder of primair voor de openbaar vervoer-reiziger, fietser en voetganger? Investeren we vooral in verkeerssnelheid of geven we voorrang aan investeringen die de verkeersveiligheid bevorderen? Is ons doel elk jaar tien procent minder verkeersdoden te hebben (nu 1500 per jaar) of tien procent minder files op de autosnelwegen? Willen we de komende tien jaar 100 miljard gulden investeren in fysieke infrastructuur van rail- en autowegen, lucht- en zeehavens, kanalen, bruggen en tunnels, of gaan we veel meer investeren in onze kennis-infrastructuur van universiteiten en onderzoeksinstellingen, en in telecommunicatie, informatica, bio-technologie, genetica, en in niet-materiële dienstverlening?

Europeanisering

Gaan we echt rekening houden in onze voorstellen voor de naaste toekomst met de Europeanisering van onze maatschappij? Dit betekent een verenigd zee- en luchthavenbeleid van Hamburg tot Le Havre en van Heathrow tot Fiumicino, in plaats van onderling vliegen afvangen ten koste van grote nationale subsidies. Dit betekent ook een toekomstgericht Europees milieubeleid in plaats van de grootste gemene deler van de huidige nationale beleidsvoornemens die steeds tenderen naar minimaliseren van doelstellingen. Als dit laatste gebeurt, vloeit daaruit haast automatisch een werkelijk gemeenschappelijk industrie-, productie- en consumptiebeleid voort. Hetgeen tevens vertaald kan worden in een gemeenschappelijk ontwikkelings- en samenwerkingsbeleid met de Derde Wereld.

Maar nu ben ik alweer begonnen met het geven van antwoorden, terwijl ik mij zou beperken tot het schetsen van de dilemma's. Eén artikel biedt onvoldoende ruimte om alle vragen aan te geven waar een verkiezingsprogramma Commissie voor komt te staan bij het opstellen van een programma. Maar zoals u hebt gemerkt is er echter voldoende stof tot nadenken. Ik hoop van harte dat u met ons mee wilt denken. ♦

